

УДК 371.13.81

ДО ПИТАННЯ ПРО ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПІЛКУВАННЯ

Козубовська Ірина Василівна

м.Ужгород

Постолук Марія Іванівна

м.Тернопіль

В статті розглядаються теоретичні аспекти комунікації. Представлені різні наукові підходи до розуміння поняття «спілкування». Більшість учених розглядає спілкування і діяльність як дві різні сторони соціальної активності людини, які є взаємозв'язаними і взаємозумовленими.

Ключові слова: спілкування, теоретичні аспекти, діяльність.

Спілкування є не тільки однією з найважливіших потреб людини, але важливим компонентом багатьох видів професійної діяльності, успішне здійснення яких неможливе без відповідних комунікативних умінь і навичок.

Слід підкреслити, що феномен спілкування давно привертає увагу вчених різних галузей науки: філософії, психології, педагогіки, лінгвістики, соціології, менеджменту. Особливо інтенсивна розробка теорії спілкування, її категоріального апарату відбувається в XIX – XX столітті. Вагомий внесок в дослідження різних аспектів спілкування внесли і вітчизняні науковці (Н.Коломінський,

І.Кулініч, Ф.Хміль, М.Філоненко, С.Шевчук та ін..)

Аналіз праць зарубіжних і вітчизняних науковців свідчить, що спілкування є результатом розвитку суспільної історії, показником і основою нашої культури і одночасно засобом розвитку суспільства. В процесі спілкування забезпечується єдність дій людей, їх консолідація, впорядковується цілеспрямована діяльність.

Спілкування сприяє розширенню світогляду людей, розвитку інтелекту, оволодінню новими знаннями, вміннями, навичками, необхідними для успішної діяльності. Воно створює умови для розвитку цілеспрямованості почуттів, волі, оцінок, орієнтацій – всього того, що характеризує не просто потребу жити, існувати серед собі подібних, а брати активну участь у суспільному творенні.

Поняття спілкування формувалося на стику таких наук, як філософія, соціологія, психологія. Воно передбачає контакти, взаємозв'язки між різними суспільними суб'єктами (люди, групи, соціальні прошарки суспільства). На соціальному рівні спілкування є необхідною умовою для передачі соціального досвіду і

культурної спадщини від одного покоління до іншого. В типовій соціальній ситуації спілкування визначає організацію спільної діяльності людей. В психологічному значенні спілкування розглядається як процес і результат встановлення контактів між людьми або взаємодія суб'єктів засобами різних знакових систем.

Відзначимо, що в філософії, психології, педагогіці сформувалося кілька підходів до феномену спілкування. В методологічному плані ці підходи дуже схожі, тому, що всі вони ґрунтуються на положенні про єдність спілкування і діяльності. Водночас, характер цієї єдності тлумачиться по-різному.

Б.Ананьев [1] підкреслював, що особливою характеристикою спілкування як діяльності є те, що через спілкування індивід будує свої відносини з іншими людьми Тому поведінка індивіда виступає не тільки як складний комплекс видів соціальної діяльності, з допомогою яких "опредмечується" навколишній світ, природа, але і як спілкування, практична взаємодія з людьми. Спілкування виступає як умова пізнання людьми дійсності, формування у них емоційного відгуку на цю дійсність і поведінки, яка базується на цьому пізнанні. Спілкування розглядається у єдності з пізнанням і працею, за допомогою яких здійснюється як інтеріоризація зовнішніх дій, так і екстеріоризація внутрішнього життя індивіда.

Міжособистісна взаємодія, якою є спілкування, завжди визначається системою суспільних відносин, в яку вона включена. Оскільки спілкування постійно виступає як міжіндивідуальний зв'язок, індивідуальна форма діяльності, в структурі і динаміці спілкування неможливо відділяти особистісне (індивідуальне) від суспільного.

На думку, Б.Ломова, спілкування і діяльність – це дві сторони соціального буття людини, її способу життя. Спілкування розглядається як специфічна система міжособистісної взаємодії [2].

Вітчизняні дослідники О.Степанов, М.Фіцула вважають, що «спілкування – це процес взаємодії між двома чи кількома особами, що полягає в обміні інформацією пізнавального чи емоційно-оцінного характеру» [3, с.71]. Саме у спілкуванні найповніше реалізується потреба однієї людини в іншій. Через нього люди організують різні види діяльності, розвиваються духовно, формують свій світогляд.

В.Бехтерев визначає спілкування як механізм здійснення спільної діяльності і формування її колективного суб'єкта, умову збереження і поширення індивідуального досвіду, як засіб об'єднання людей у групи, як важливу умову соціалізації особистості [4].

Поряд із терміном «спілкування» існує термін «комунікація». Часто ці два терміни вживаються як синоніми, проте більшість учених вважають термін «комунікація» ширшим, ніж термін «спілкування». Зокрема, комунікацією може виступати взаємодія двох систем, в процесі якої від однієї системи до іншої передається сигнал, який несе певну інформацію.

Відомий російський учений М.Каган вважає, що спілкування має практичний, матеріальний, інформаційний і духовний характер, що не завжди притаманне комунікації (наприклад спілкування типу «машина-машина» чи «людина-машина»). Спілкування є одним з видів людської діяльності, яка реалізується в різних формах: в процесі взаємодії людей в їх матеріально-практичній діяльності, поведінці в різних ситуаціях, при обміні інформацією шляхом бесід, листування тощо [5].

А.Соколов стверджує, що комунікація – це опосередкована і доцільна взаємодія двох суб'єктів [6, с.23]. В якості учасників комунікації виступають два суб'єкти, якими може бути окрема людина або група, чи навіть суспільство в цілому, а також тварини. В комунікації обов'язковою є наявність об'єкта, який передається і може мати матеріальну форму (книга, жест), аб ї не мати її. Наприклад, комунікант може підсвідому діяти на реципієнта, викликаючи у нього симпатію, чи антипатію. Для комунікації властива доцільність або функціональність, яка може проявлятися в трьох формах:

- Переміщення матеріального об'єкта в геометричному просторі з пункту **А** в пункт **Б** (в цьому полягає суть транспортної або енергетичної комунікації).

- Метою взаємодії суб'єктів може бути не обмін матеріальними предметами, а повідомлення один одному смислу з ідеальною

природою (знаки, символи, які мають зовнішній і внутрішній зміст).

- Елементарна схема комунікації (комунікант – повідомлення – реципієнт) може використовуватися для генетичного зв'язку: батьки – діти. Цей зв'язок здійснюється засобами генетичної інформації, яка є особливим чином закодованою програмою відтворення (репродукції).

Таким чином, на думку А.Соколова, взаємодія двох суб'єктів може представляти собою: рух матеріальних об'єктів у трьохвимірному геометричному просторі і астрономічному часі або ж рух ідеальних об'єктів (смысл, образ) в багатовимірних віртуальних просторах і часах.

Отже, правомірно говорити про існування таких типів комунікації:

- матеріальна (транспортна, енергетична, міграція населення);
- генетична (біологічна, видова);
- психічна (внутріособистісна);
- соціальна (суспільна).

Останні три типи є смисловими, тобто передається не предмет, а зміст. Всі види смислової комунікації взаємозв'язані через особистість – суб'єкта соціальної комунікації.

Все вищезгадане дає змогу визначити соціальну комунікацію як рух смислу (змісту) в соціальному часі і просторі. Цей рух можливий між суб'єктами, залученими в соціальну сферу. Комунікаційна дія – завершена операція смислової взаємодії, яка відбувається без зміни учасників комунікації. Суб'єкти, які вступають в комунікацію, можуть мати різні цілі: по-перше, реципієнт бажає отримати від комуніканта деякі привабливі для нього смисли; по-друге, комунікант бажає повідомити реципієнту деякі смисли, які впливають на поведінку останнього; по-третє, комунікант і реципієнт зацікавлені у взаємодії з метою обміну тими чи іншими смислами. Відповідно, існують три форми комунікативної дії: наслідування, діалог, управління.

Наслідування – одна з найдавніших форм передачі смислів. Під наслідуванням розуміють відтворення реципієнтом рухів, дій, поведінки комуніканта. Цей процес може відбуватися усвідомлено і неусвідомлено. При цьому наслідування цілком відповідає елементарній схемі комунікативної дії, хоч тут відсутня явна смислова інформація, адресована реципієнту. Реципієнт цілеспрямовано обирає комуніканта і використовує його в якості джерела смислів, які б він хотів засвоїти. Комунікант іноді й не усвідомлює своєї участі в комунікативній дії. Наслідування – це об'єкт-суб'єктні відносини, де активну роль відіграє реципієнт.

На відміну від наслідування, діалог представляє собою суб'єкт-суб'єктні відносини. Учасники діалогу відносяться один до одного як до рівноправних суб'єктів, які володіють певними смислами. Їх взаємодія має творчий характер. Діалогова комунікація є послідовністю висловлювань учасників, які змінюють один одного в ролі комуніканта і реципієнта.

Що стосується управління, то воно представляє собою таку комунікативну дію, коли комунікант розглядає реципієнта як засіб досягнення своїх цілей, як об'єкт управління. Управління відрізняється від діалогу тим, що суб'єкт має право на монолог, а реципієнт – ні. Тут мова може йти про суб'єкт-об'єктні відносини.

Незважаючи на деякі відмінності у тлумаченні вченими термінів «комунікація» і «спілкування», вважаємо, що в багатьох випадках цілком правомірним може бути вживання обох термінів.

Отже, існує багато підходів до розуміння поняття «спілкування» і його зв'язку з поняттям «діяльність». Більшість учених розглядає спілкування і діяльність як дві різні сторони соціальної активності людини, які є взаємозв'язаними і взаємозумовленими.

Підкреслюючи відносну самостійність кожного з понять, зауважимо, що в процесі діяльності мають місце відносини типу «суб'єкт-об'єкт», тобто, предметний світ людського буття, а в процесі спілкування – відносини типу «суб'єкт-суб'єкт», тобто міжособистісні відносини людей, а також відносини між окремим індивідом і соціумом.

Таким чином, вихідним концептуальним положенням є тлумачення спілкування як відносно самостійної, специфічної сфери індивідуального буття людини, діалектично зв'язаної з іншими сферами її життєдіяльності, як процесу міжособистісної взаємодії індивідів.

Література та джерела

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Избранные психологические труды: В 2 т. Т.1 / Б.Г.Ананьев. – М.: Педагогика, 1980. – 187 с.
2. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологи / Б.Ф.Ломов. – М.: Наука, 1984. – 258с.
3. Степанов О.М Основы психології і педагогії: навч.посібник / О.М.Степанов, М.М.Фіцула. – К.: Академвидав, 2006. – 520 с.
4. Бехтерев В.М. Избранные труды по социальной психологи / В.М.Бехтерев. – М.: Наука, 1994. – 400с.
5. Каган М.С. Мир общения: Проблемы субъектных отношений / М.С.Каган. – М.: Политиздат, 1988. – 208с.
6. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации: Учеб. пособие / А.В.Соколов. – СПб : Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 461 с.

В статье рассматриваются теоретические аспекты коммуникации. Представлены различные подходы к пониманию феномена «общение». Большинство ученых рассматривает общение и деятельность как две разные стороны социальной активности человека, которые являются взаимосвязанными и взаимообусловлены.

Ключевые слова : общение, теоретические аспекты, деятельность.

This article deals with the theoretical aspects of communication. Different scientific approaches to this problem are presented. Most scientists consider communication and activity as two different sides of social activity that are interrelated and interdependent.

Key words: communication, theoretical aspects, activity.